

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK

SZERKESZTI:
Dr. GYÖRGY LAJOS

1926.

„ERDÉLYI IRODALMI SZEMLE” KIADÁSA

3. SZ.

GYULAFEHÉRVÁR ERDÉLY MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETÉBEN

IRTA,
Dr. BITAY ÁRPÁD

CLUJ-KOLOZSVÁR
MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1926.

*Az 1926. máj. 1-i gyulafehérvári vándiák találkozáson
elmondott beszéd.*

„Aki a felséges Isten dicsősége előmozdítása iránt bölcs és gyümölcsöző gondolatot tud táplálni, főképen az iskolák gondját forgassa lelkében éjjel-nappal.”

(Apáczai Csere János: *De summa scholarum necessitate* 1656.)

Ebben az ünnepélyes pillanatban annak a példáját követem, aki rövid földi életének néhány tanulói és tanári évét ebben a nagymultú történelmi városban élte le, helyesebben küzdötte végig, akinek a szelleme itt lebeg most közöttünk, mint rég porrá omlott, de élető eszmévé finomult fehérvári vendiáké. Az Apáczai Csere János immár 270 éves példáját, aki 1656-ban, a „*De summa scholarum necessitate*” címen ismert lángoló beszédében, egy ókori bölcselő példáját idézi. Ez a bölcselő, midőn egyszer egy népes gyülekezet előtt beszélnie kellett, a szónoki emelvénnyre lépve csak ezt az egyetlen egy szót ejtette ki áhitatos magabaszállással: „Iskola.” Azzal lelépett az emelvénnyről. Midőn szokatlan eljárásán csodálkozva faggatni kezdtek, részletesen felfejtette, hogy milyen óriási sok mondani és elmélkedni valót rejt magában az ő szónoklata. Apáczai Csere Jánosként azonban én sem követem az ókori bölcselőt, mert nekem is csordultig a lelkem.

Alma Materünk édes emlékezőesekkel áradó ünnepén, szeretettel összesereglett öreg fiainak multba sugárzó szemében keressem e multat, átlapozom szívünkbe zárt öreg intézetünk történetét. És ez a történet csodálatosan gazdag, színes és felemelő. Gazdag, mert kicsiben az egész Erdély művelődésének a multját adja. Mert itt a Maros partján, a sokfelől összetorkoló völgyek keresztező pontján (amelyet olyan lélekbemarkolóan ír le egy helyt Kemény Zsigmond), évezredes kultúrhagyományok éltek és élnek. Róma hódító fiai már művelődési telepet találtak itt. Ők még erősebbre sodorták a kultúrszálakat. Katonáik nemcsak utakat és hidakat építettek, hanem iskolákat, templomokat, színházakat, fürdőket és vízvezetékeket is; nemcsak aranya! bányásztak a szomszédos érchegységben, hanem meghonosították a szőlőtőkét is a Rózsamál oldalán. Dél-Itáliából, Apuliából hozott gyarmatosokkal telepítik meg a helyet s ezért nevezik Apulumnak. De a római jogar alatt van itt mindenféle nép: Ázsiából ép úgy mint Afrikából, Dalmáciából csak úgy, mint a ködös Britanniából. Kr. u. 244-ben, Róma fennállásának ezeréves ünnepén már egy romanizált beduin, Philippus Arabs viseli Augustus császár bíborköpenyét s rendeztetí meg az apulumi ünnepségeket.

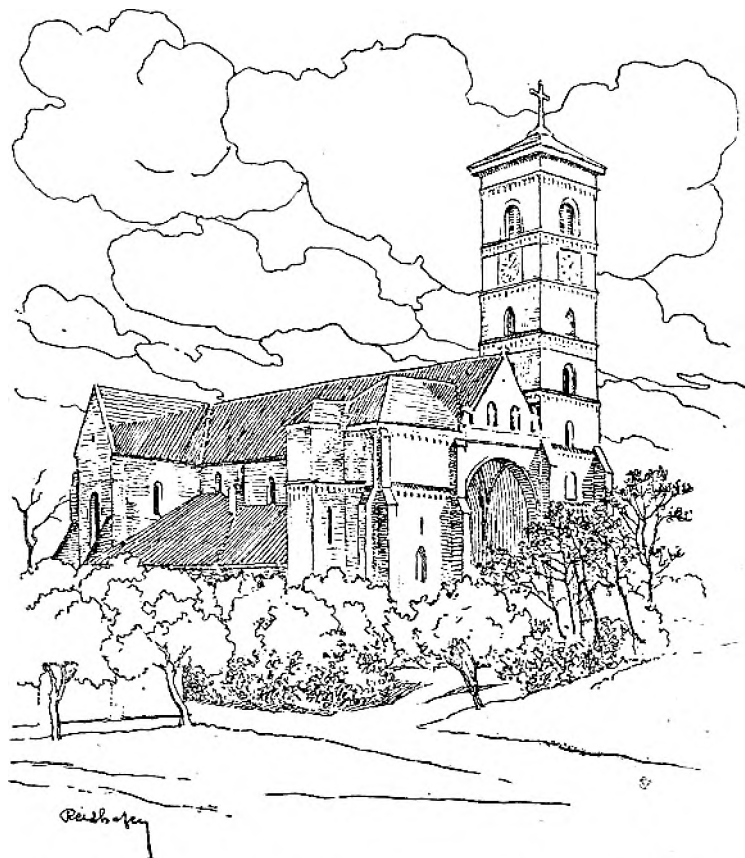
A népvándorlás hullámai elmosásuk után jö néhány századra a történelem emlékeit és tanubizonyosságait. Városunk újjászületése és feltámadása Szent István, mások szerint, Szent László korára esik. Karácsonyi János, a tudós nagyváradi püspök szerint ez úgy történt, hogy Szent László Erdélyt szervező munkája közben a Maros és a Küküllő balpartján húzódó hegyekre toltta előre a gyepüket, a katonailag megerősített határokat. A régi római Apulum körömeiből az építkezésben ügyes belgiumi vallón-olaszok hamarosan új várost építettek. Ide tette át a Szent király Kolozsvárról az erdélyi püspökség székhelyét s ide rendelte az akkori magyar haderő helyettes fővezérét vagy, ahogy az akkori magyar nyelven nevezték, a gyulát. A gyula székhelyét, várral megerősített tartózkodási helyét aztán Gyula-Várnak nevezték el. De hogy lett ebből a Gyulafehérvár? Nézetem szerint így: A régi magyar nyelvben, a török-tatár hagyományoknak megfelelően, a „fehér és fekete” nemcsak színt jelentett, hanem a „fehér” jelentette általában valamiből a finomabbat, az előkelőbbet, míg a „fekete” az alsóbbrendűt, a kisebbet. Ime milyen nemes, lovagias értelme van tehát nyelvünkben a „fehérség” szónak. Nemesebb, lovagiasabb, mint az olasz-francia madonna, madame-nak amely csak egyénekenként esetről-esetre ismeri el a nőt „parancsolójának, úrnőjének,” míg a magyar nyelv egyszerűségekorra szóló általánossággal. A fekete ilyen értelme fejt meg a „Fekete Tenger” igazi jelentését is. Kicsi, másodrendű tenger. A Fehérvár szláv-romános alakja a még ma is hallható: Bálgrad.

De hogy kedves Alma Materünket ilyen messzire ne hagyjuk, keressük az ő múltját, múltbeli elődjét is. Az Árpádok és a vegyes házbeli királyok alatt egészen a hitújításig káptalani iskola formájában állott fenn. Elsőrangú, virágzó iskolának kellett lennie, mert az itteni Ágoston és Domokos-rendű zárda hagyományai is úgy kívánták. De még úgy kívánták ezt a kiváló püspökök is, mint a XII. sz. végi Adorján, aki Párisban tanult, akiben sokáig Anonymust gyanította a történetkutatás. Vészes napokat is látott az iskola. A tatárok, „a vad tatár kán Xerxesi tábora,” még talán követ sem hagyott kövön a városban. Rogerius, az olasz származású nagyváradi kanonok borzadva beszélt el, hogy mindenfelé vér és levágott emberfejek pirosultak, sápadoztak felé. Egy emberöltő múlva meg a vizaknai százok égették fel a várost (1277) s gyilkoltak meg benn a templomban több papot. A székesegyház még 10 év múlva sincs kijavítva ez után a pusztítás után. Megrongált, félig tatározott állapotban láthatta a sokat vitatott 1291-iki gyűlést.

De a romjaiból új életre kelt iskola csakhamar felvirágozott, hiszen szerető párfogót kaphatott Küküllői Jánosban, Nagy Lajos ismert krónikásában, aki a XIV. sz. derekán itt püspöki helynök volt. Püspöke, Demeter, pálos-rendű zárdát is alapított az említett kettő mellé. 1500 körül meg a magyar humanizmus két

kiváló főpapja kölcsönöz díszet és fényt a gyulafehérvári kultúr-intézményeknek: Megyericssei János kanonok, a latin felíratos kövek tanulmányozója és Lászlói János. A hitújítás idejében meg Verancsics Antal tudós kanonok alakja vonja magára a figyelmünket.

De a szomorú események sem szűnnek meg. Lépes György, a bécsi egyetemen tanult vitéz püspök egyházát és hitét védve esik el (1442) Maros Szent-Imrénél a pogány, „a világot ostromló

A gyulafehérvári székesegyház.

Reithofer Jenő rajza.

török Napkeletet leverő hatalma" ellen. Másfél évtized múlva (1456) Hunyadi hős alakja tér örök pihenőre a fehérvári nagy katedrálisban, amelynek boltozatai alatt kevéssel azelőtt Capistrano-i János tüzes szentbeszédei harsogtak el. A mohácsi vészt követő keserves évben meg Gosztonyi János, az Adorjáneként szintén Párisban tanult s XII. Lajos környezetével ezután is levelező tudós püspököt verték halálra János király párhívei.

Másfél évtized mulva megalakult az erdélyi fejedelemség és a szomorú sorsú özvegy királyné, Izabella, a lengyel királyleány, csecsemő fiacskájával, János Zsigmonddal az akkoriban elhalt Statileo püspök palotájába költözik s másfél évszázadon át az egykori (és a mostani) püspöki palotában volt az erdélyi fejedelmek székhelye. Ezalatt az idő alatt persze egymást érte Fehérvárt a sok fényes országgyűlés s mindjárt a fejedelmi kor elején a két ismeretes hitvita. Báthory Zsigmond olaszos, humanista s még inkább a Bethlen Gábor („ein mächtiges Oberhaupt der Weltbewegung” mondja róla Ranke a harminc éves háborúra célozva) minden velencei kárpittal, üveggel, olasz zenével ékes volta mellett is eredeti magyar levegőjű udvarát a messzi Nyugatról is sűrűn látogatták a diplomaták, épügy, mint az öreg Rákóczi György puritán, szigorú kálvinista szellemű palotáját.

* * *

A régi, nagyhagyományú káptalani iskola a hitújítás térhódítása között 1550 tájt megszűnik s csak egy negyedszázad mulva támad fel a mai alakjában a Báthoryak áldozatkészségéből, akik 1579-ben a jezsuitákra bízák a saját vagyonukból új életre keltett iskolát. Az erdélyi katolikusoknak ebben az időtájban kialakuló fontos intézménye, az Erdélyi Kath. Státus természetszerűleg mindjárt a maga közösségébe fogadta ezt a kath. iskolát. A mai alakjában megújított Alma Materünk első igazgatója, Leleszi János, ugyanarról a vidékről került hozzánk, amelyről az ősi intézet jelenlegi fősfárja, Kárpiss János igazgató úr. Életük abban is hasonló, hogy beteg testtel is mindakelten fáradhatatlanul dolgoztak az iskoláért.

Az intézetben kétszáz éven át tanítottak a jezsuita atyák. Intézetük a domokos-rendiek egykori templomában nyert otthont. Ez a körülmény maga is jelzi, hogy a hit és tudomány fénye ragyogott a fehérvári intézetben. Mert a domokos-rend a szerzetesrendeknek az egész világot átfogó történetében az első igazán és kimondottan tudós rend, amint a ferencrend az első demokrata, vagy a piarista, a kegyesrend; az első igazán és kimondottan tanítórend. Ősi intézetünk mai épülettömbje tehát templom helyén, még pedig két templom helyén áll: a domokos és jezsuita templom helyén. Szent, többszörösen is szent tehát az a hely, ahol a tudás és az istenfélelem igéit szívünkbe ültették, kedves vendiák testvéreim!

Ezalatt a két század alatt is mennyi fényt, mennyi pusztulást láított a mi Alma Materünk! A magyar nemzeti fejedelmek pompás udvara, Bethlen és Rákóczi György dicsősége mellett, látta Fráter György véres tetemeit, Izabella, János Zsigmond, Báthory Kristóf, Bocskay, Bethlen, I. Rákóczi Gy. sírba hanyatlását, Vitéz Mihály rövid uralkodását, az 1565, 1601, 1603, 1658 és 1661-iki szörnyű pusztításokat, amikor a Hunyadiak és Bethlenek hamvait is szélnek szórták a szentségtörő kezek. A

szélrózsa minden irányába szétszórt hősi hamvak mindenüvé elvitték a nagy megdicsőültek szellemét Erdély völgyeibe és bérceire, mint Solonnak a tengerbe szórt hamvai a nagy szervezőét a szigetvilág görögjei közé.

Adorján és Lépes György Erdélyből kitiltott utódainak a helyét Keserői Dajka János, Geleji Katona István és Tofeus Mihály ref. püspököknek nemcsak egyházuk, hanem az egész magyar szellemi élet szempontjából is nevezetes alakjai foglalták el. Majd meg az idők változtával újra visszaáll a régi sorrend: az Adorján és Goszlonyi Jánosként Párisban tanult Sztójka Zsigmond és Bajthay Antal (aki Mária Terézia előtt írásban is megvédte a szerbek támadta erdélyi g. kel. román egyházat!) költöznek be újra a fehérvári püspöki palotába.

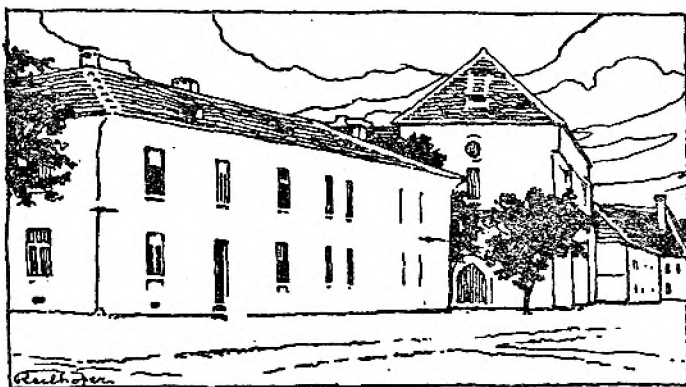
A nagyobbjelentőségű kulturális alkotások közül ősi intézetünk ekkor látta maga körül felsarjadni Bethlen Gábornak egyetemi jellegű főiskoláját, amely azonban csak alig 40 évig székelte intézetünk közvetlen szomszédságában, hogy aztán Nagy-Enyeden találjon végleges otthonot. Helyét a Sárospatakról elűzött ref. kollégium foglalta el, de pár évtized múltán ez is eltávozott és Marosvásárhelyt talált állandó otthonra. Ezelőtt 200 évvel meg felépül a mostani vár s a város az osztrák hadvezérek parancsára, kénytelen volt leköltözni az egészséges fensíkról arra az egészségtelen, mocsaras síkra, a Maros árterületére, ahol most van. Sztójka püspök meg 1750 tájt megveti a mai papnevelő alapjait. Ekkoriban nyert új épületet, új külsőt a mi Alma Materünk is.

Az említett ref. püspökökön kívül a magyar szellemi élet kiválóságai közül ekkor élt és alkotott intézetünk szomszédságában: Forgách Ferenc (1533—1577) az egykori nagyváradi püspök és humanista készségszerű történetíró, Kovácsóczy Farkas és Gyulai Pál a tragikus sorsú művelt államférfiak; a tudós Bethlenek (János, Miklós, Farkas); Kemény János; Bojthi Veres Gáspár; Mikó Ferenc; Porcsalmi András; Szamosközi, a kiváló humanista műveltségű magyar történetbúvár; az egyszerű, becsületes Szalárdi János; a lánglelkű Apáczai Csere János. Vagy a másik oldalon Milley István, a bátor jezsuita; itt kezdte papi pályáját a Hont megyéből ideszakadt Szebelébi Bertalan, a későbbi kiváló püspöki helytartó s itt fejezte be a magáét Demeter Márton († 1740), a Rákóczi F. seregében is küzdő nagyprépost. Sokszor megfordultak itt ebben az időben az intézetünket támogató Aporok is.

Az idegenek közül meg hosszabb-rövidebb ideig éltek Alma Materünk elődének szomszédságában: sok daliás lengyel közt János Zsigmond nevelője, a hitújítás ellen küzdő Novicampianus (Nowipolski) Albert szerzetes, az olaszok közül meg János Zs. testőrkapitánya az Erdélyről naplót is író firenzei Giovannandrea Gromo; az orvos és hitújító Biandrata; a történetíró Brutus Mihály; a spanyol jezsuita Carillo Alfonz; az

átkosemlékű albán-olasz Basta; a német Opitz, Altstedt, Bisterfeld, Piscator; a svéd Strassburg Pál, vagy a rosszsemlékű francia Basire és hasonló honfitársa, Rabutin, a zord osztrák tábornok s fegyvertársa Steinvile.

De ebben a korban a román szellemi élet is több nagyon nevezetes eseményt jegyezhet fel Gyulafehérvárról. A Báthoryak nemcsak hogy visszaállítják a hitújítás megtámadta g. keleti egyház kereteit és mozgási szabadságát, hanem B. István 1571-ben a régi hitükben megmaradt románok püspökévé nevezte ki a Moldvából Erdélybe menekült krónikáíró Eftimie püspököt. Bátyja és utóda Kristóf pedig, amint Jorga Miklós is megállapítja, „megértéssel és kíméléttel viseltetett a régi román hit és ennek szerb könyvei iránt”, hisz’ a magyar Lőrincz diák Gyulafehérvárt az ő engedélyével szláv nyelvű egyházi

Füvévelő intézet és a régi jezsuita templom.

Reithofer Jenő rajza

könyveket nyomtatott. Báthory Zsigmond meg anyagilag is támogatta Vitéz Mihályt abban, hogy fenn a várbán, valahol a mostani koronázási templom helyén, kolostort építsen s ide helyezze el az erdélyi román egyház székhelyét.

Azt pedig még a románság sem tudja, hogy 1610 tájt itt, a mi ünneplő intézetünk egyenes elődében, tanított és prédikált az a 20 éves, karánsebesi román jezsuita, Buitul György, akit elesett, szegény árvaságában a Karánsebes vidékén térítgető csiki székely ferences, Csikmádéfalvi Szentandrás István nevelt fel, adott be a jezsuita rendbe, taníttatott Bécsben s később Rómába küldött tanulmányai kiegészítése végett. Buitul volt az első román, aki Rómában tanult, másfél századdal előzve meg ebben Sinkaiékat. Buitul később románra fordította Canisius ismert kátéját s fiatalon halt el 1635-ben.*

* I. Bitay Á.: Gh. Buitul, Dacoromania III, Cluj, 1924.

Bethlen Gábor nemcsak hogy két házat adott a gyulafehérvári román egyháznak, hanem románra fordította az egész Szentírást is. A kézirat azonban nem került sajtó alá. Elveszett, vagy valahol most is lappang. (Nézetem szerint ennek egy messzire vetődött töredéke a: *Levilicul din Belgrad*.) I. Rákóczi György meg román nyomdát alapított Gyulafehérvárt. Itt több fontos román könyvet nyomtak, amelyek mély nyomokat hagytak a román szellemi életben. — Ilyen pl. az 1640-iki kálvinista káté s még inkább az 1648-iki Új-Szövetség. A román könyvnyomtatás Apafi alatt is folyik. Alvinczi János Pap volt ekkor a román könyvnyomtatás főintézője, akit Apafi épen írói és nyomtatói érdemeiért emelt nemesi rangra. Ő teremti meg az első angol-román irodalmi kapcsolatot is, még pedig a magyar közvetítéssel (Kézdivásárhelyi Matkó Istvánnak egyik angoltól fordított könyvét fordította le románra). 1659-ben a tudós N. Milescu Spătarul jár itt a moldvai hadakkal; Apafi alatt meg a krónikairó Miron Coslin járt itt követségben. Ugyancsak Apafi alatt fordult meg itt C. Căpitanul Filipescu krónikairó is.

1700 tájt itt jött létre az erdélyi románság egy részének Romával való vallási uniója, ami végeredményében az összes románság kulturális megújulására vezetett. 1744-ben Micu-Klein Ince püspök itt tartja meg az első nagy román népgyűlést s erről megy, Bécsset érintve, Rómába, ahonnan 7 éven át harcol Mária Terézia abszolút uralmával. Támogatói az erdélyi magyar piaristák, akik az ellenállás anyagi alapját, a pénzt közvetítik neki titkon erdélyi birtokairól.*

* * *

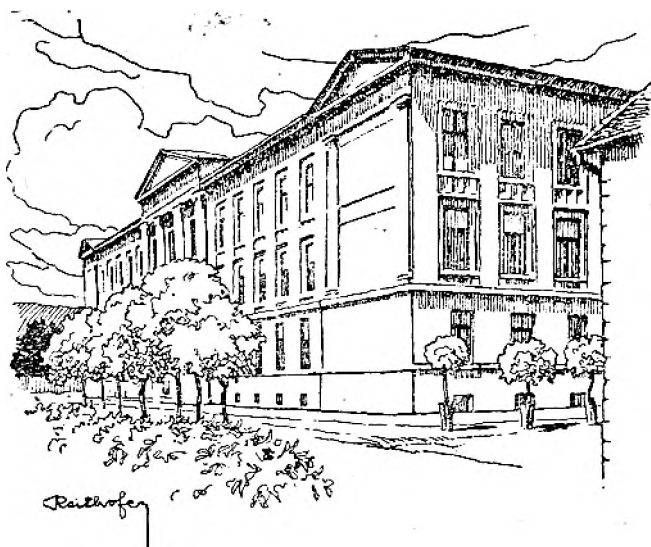
A jezsuita rend eltörlése óta eltelt másfélszázadban világi papok és világiak tanítanak az ősi intézetben, mely az 1849-iki ostrom alatt sokat szenvedett, részben le is égett s négy évig szünetelt is benne a tanítás. A mult század legutolsó évében meg mostani új alakját öltötte magára s méltán vette homlokzatára a szeretett Főpásztor (Majláth) nevét, aki immár harmincadik éve, hogy szerető atyja és mindene a gyulafehérvári ősi intézet tanuló ifjúságának. Rómában jellemző módon „vescovo dei ragazzi” („a gyermekek püspöke”) néven ismerik szeretett Főpásztorunkat. Ennek a szívbe mosolygó szép elnevezésnek az értékelésénél, az Írás sok megragadó részlete s a Juvenalis-féle híres „maxima debetur puero reverentia” mellett eszembe jut egy XVIII. sz.-beli híres angol költő muzsikáló paradoxonja is: „A gyermek az ember atyja és én szeretném, hogy napjaim természetes jószágban teljenek el.”

Az intézet külső történetéből tanulságos lesz kiemelnünk ebből a korból az 1873-as évet, amikor idehaza a derék tanári

* I Dr. Bitay Á.: Micu-Klein püspök és az erdélyi kath. lényezők. (Az aradi „Vasárnap” 1924. karácsonyi száma).

kar tartott a felnőtteknek téli ingyenes tanfolyamokat; a külföldön, a bécsi világkiállításon meg az ifjúság nyert dicséretet rajzaival.

Ezalatt a másfélszázad alatt nemcsak az 1785-iki véres eseményeket és az 1848/49-iki nehéz napokat látta az intézet, hanem az 1918-iki nagy román népgyűlést, az 1744-iki Micu-Klein-féle népgyűlés modern utódát is. A nyomán járó nagy világtörténelmi átalakulások során az ősi Alma Mater is új hazát kapott, amelynek egyik legrégibb kultúrintézménye. Azóta, az egykori Bethlen-féle és a sárospataki kollégium képviselte kultúrverseny újra felelelt az új román liceummal megszemélyesítve. A kultúrverseny csak hasznos lehet, de az a conditio sine

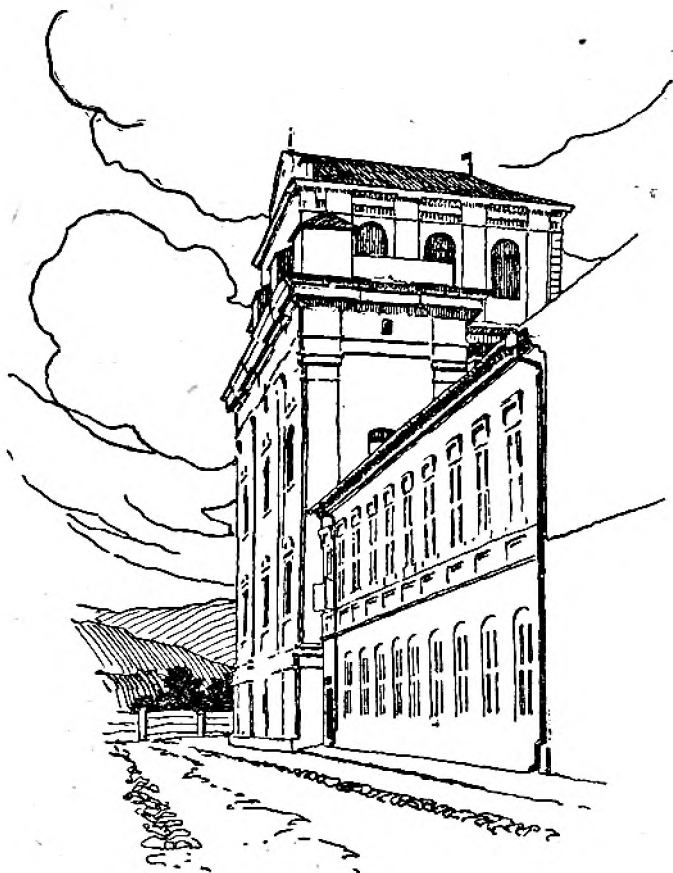

A gyulafehérvári r. kath. főgimnázium.

Reithofer Jenő rajza.

qua non-ja, hogy egyenlő feltételek közt menjen végbe. Ezt pedig a mi ősi intézetünk többek közt már csak azért is megérdemli, mert a multban is szeretettel ölelte keblére a román-ságot. Az 1694/5. tanévről maradt ránk az első finevelői névsor. A rajta szereplő 26 ifjú közül 5 román és pedig 3 ingyenes. Az 1799-ből ránk maradt iskolai szabályok szigorú büntetéssel fenyegetik meg azt, aki bárkit is csúfolni merne nemzetisége és vallása miatt. E rendelkezés nagy emberszeretet és bölcsesség jele, épen akkor, közvetlenül egy véres népmozgalom és egy erős román politikai és publicisztikai tevékenység (Supplex Libellus stb.) után. A mult század második felében Haynald püspök kezdeményezésére, az intézetben több

évtizeden át (1857—1886) tanították rendkívüli tárgyként a román nyelvet s a tanári kar olyan értelmű felterjesztést tett, hogy kötelező tárggyá kell tenni. (Kutatásaim során láttam, hogy egy emberöltővel azelőtt, az 1820-as években meg Szepessy Ignác püspök a papnevelőbe vezette be a román nyelvet!), Ime csak egy pár adat, ami miatt a szomszédos új testvérintézetnek igazán testvéri szeretettel kell tekintenie az

Batthyaneum és a papnevelő intézet.

Reithofer Jenő rajza.

őreg testvére, ahol pld. csak abban az egy században, amelyről pontos kimutatásaink vannak (1781—1896), több mint 4000 román szerezte meg a tudás és a boldogulás kincseit.

Az utóbbi másfélszázad jelentős emberei közül intézetünk látta a könyvtáralapítót, szentéletű és tudós Batthyány Ignácot, akinek híres könyvtárában, kevéssel az alapítása után, Kazinczy és

Döbrentey is megfordultak. Ez a világhírű könyvtár, a Baththaeum, nemcsak a magyar, hanem az egyetemes szellemi életnek is egyik nagy kincse. Aztán látta az ősi intézet a tudós, francia műveltségű csiki székely Mártonffy József püspököt; a Bibliát újra kiadó Szepessy Ignác püspököt; az esztergomi hercegprimási trónra emelkedő Rudnay Sándort; a tusnádi Kovács Miklóst; a törhetetlen alkotmányos érzésű és híres növénytudós Haynald Lajost; a kulturális és egyházi célokra sokat hagyományozó Fogarassy Mihály és Lőnhart Ferenc püspököket s naponta érzi szeretett Főpásztorunk, Majláth G. Károly gróf atyai szívének melegét.

Ezek mellett a nagy egyházfejedelmek mellett látta Szeredai és Hene tudós nagyrépostokat, Megyericsei és Szamosközi hagyományainak folytatóit a római emlékek és a történelmi múlt tanulmányozásában; Döme Károly és Buczy Emil kanonokokat, Kazinczy tudós barátjait; a hatalmas székesegyház időmegeste pusztulásainak helyreállítását sürgető Hubacsek Ádám kanonokot, vagy, hogy átlépünk a tegnapha is, Beke Antalt, a történettudós kanonokot. A szomszédos Magyar-Igenből a XVIII. sz. derekán meg hányszor kereshette fel a mult szellemi kincseit lelkesen gyűjtőgető Bod Péter, a magyar irodalomtörténet és az erdélyi ref. püspökök buzgó monografusa?

A világiak közül meg látta a város szülötteit: Ötvös Ágoston (1811—1861) történetírót; a tőlünk korán külföldre szakadt Born Ignácot (1742—1791), a XVIII. sz. legnagyobb ásványtan tudósát és bánya szakértőjét; az orosz Lermontovval (s az itt gyakran elmerengő Kemény Zsigmonddal) egy évben született, de még előtte, a másik nagy oroszral. Puskinnal egyszerre elköltözött Bärenhart Rudolfot (1814—1837), a város másik jeles fiát, kit Münchenben ragadott le a kolera arról az útról, melyen a világ egyik leghíresebb szobrása lett volna belőle. Viszont látta a — talán kultúracsere-törvény alapján — Németországból ide került Reinbold Ignácot, a római emlékeket gyűjtőgető tudós orvost, vagy, hogy újra a tegnapot idézzük, a múzeumalapító Reiner Zsigmondot.

Egykori tanárai és igazgatói közül hálával őrzi sok-sok munkás, áldozatos ember nevét. Közülök is külön említést érdemelnek Eröss Sándor és Veszprémi Pál (1792—1852) kanonokok, mint az intézet bőkezű alapítványtevői; Veszely Károly, Imets F. Jákó, Cserni Béla és Avéd Jákó, mint a tudomány szorgalmas művelői is nevezeteseek. Eröss Sándor (1785—1848) 1836-ban nagy alapítványt tett arra a célra, hogy az intézet széles alapokra fektetett zenei oktatást nyújtson növendékeinek, mintegy nemes példával támasztva meg Don Quixote Sanchájának a szavait: ahol zene van, ott nem történhetik semmi gazság. Mai ünnepségünk fényének világhírű emelője, Székelyhidy Ferenc dr. kedves vendiák társunk, ennek a muzsikás lelkű kanonok nővérének az unokája! Ime a művészi atavizmus egyik örvendetes példája!

Titius Pius magyar minorita nevét is hálával emlegeti az ünnepelt Alma Mater. Ő a 60-as években az olasz vizeken tartózkodó osztrák hajókon teljesített tengerész-lelkészi szolgálatot s onnan küldött sok értékes természetrajzi ritkaságot intézetünknek. Küldeményei vetették meg az intézet természetrajzi szertárának az alapját.

* * *

Mélyen tisztelt ünneplő közönség! Kedves vendiák testvéreim! Mereskovszkij, az oroszok nagy hontalan írója mondja az aténi Akropoliszról alátekintve, hogy nincs felségesebb vonal, mint az, amelyben a tenger és az égbolt találkozik. Emlékeink, itt töltött, aranyló ködben gomolygó ifjúságunk lelki Akropoliszáról elmélázva mi sem kapunk most kedvesebb vonalat az aranypárás horizonton, mint az ősökbe, a multba gyökerező drága Alma Mater. Mert ő áll ma szívünk tengerének és elménk égboltjának a találkozási vonalán. Így érezte ezt Puskin is, ez a korán ellobbant orosz Goethe, mert 1836-ban (90 évvel ezelőtt!), egy vendiák találkozáson záporként omló könnyeibe fűlädtek az ezen alkalomra írt ünnepi versei. Csak most, erről az Akropoliszról elmélázva tárul fel előttünk a bánatos szavú bölcselő római császárnak, Marcus Aureliusnak a lelke, aki tanácsosait, minisztereit volt tanárai közül válogatta ki. Mert az ő szívében is ott fénylett az, aminek a mi Faludink ezt az emberi köntöst adta: „A tudomány és a lelki jószág azoknak is jó, akikben megvan, de még jobb, ha általuk másokra is kiárad.”

Mélyen tisztelt ünneplő közönség! Az arany súlyosabb, mint a vas. A szeretet gondjai nehezebbek, mint a bánalé. Ezért elevenítek fel itt most egy gyakorlati nemes példát. 1857-ben történt, hogy a leégés és az ezzel kapcsolatos kényszer-szünet után a sok bajjal, anyagi nehézségekkel küzdő intézetünk derék igazgatója, a tudós Veszely Károly egy társadalmi mozgalmat szervezett, amely nagyon jól bevált. „Katholikus Krajcár Egylet” címen egyesületet alapított, amelynek tagjait tízes csoportokra (decuria) osztotta s minden ilyen csoport felé egy számtartót állított. A tagok arra kötelezték magukat, hogy naponta egy krajcárt félretesznek az intézet javára. A csoport számtartói havonta egyszer összegyűjtötték a tagok félretett 30 krajcárját s beszoftáltatták az intézetnek. Vajjon ez a nagymúltú város egy leu-s alapon nem tömörülhetne ma is annyi századra visszatekintő iskolája, édes büszkesége segítségére?

Kedves vendiák testvéreim! Montaigne, a XVI. század szellemes francia írója egy helyt nagyon mozgalmas képet fest. Elmondja, hogy az akkor még nagyon frissen felfedezett Amerikából egy csoport bennszülött fordult meg IX. Károly francia király udvarában. Érdekes és élénk ismertetését ezzel a felkiáltással zárja be: Életerős, kemény férfiak. Most kerültek ki az istenek kezeiből. „Viri a diis recentes! Kedves testvéreim, ugy-e, rólunk azt fogja mondani a világ, ha ősi Alma Materünk szerető kebléről újra beállunk a mindennapi köteleességteljesítés szürke barázdájába: „Viri a schola recentes!”